



1821 MORA İSYANI SIRASINDA EDREMIT KÖRFEZİ VE ZEYTİNCİLİK*

Serdar GENÇ**

Öz

1821 yılında Mora’da çıkan isyan kısa süre içinde adalar ve Anadolu’nun batısını tehdit etmeye başlamıştır. Rum eşkıyasının Batı Anadolu sahilindeki yerleşim birimlerine saldırılarda bulunması bir taraftan buradaki yerleşik Müslüman ahaliye zarar verirken diğer taraftan da bölgedeki Rumları isyan için cesaretlendirmiştir. Bu süreçte Mora’daki isyan kısa bir süre sonra Rum nüfusun çoğunlukta olduğu Ayvalık’a ve Yunda adasına da tesir etmiştir. Ayvalık’ta çıkan isyan sadece bu kazayı değil Edremit Körfezi’ndeki Tuzla, Edremit ve Kemer Edremit kazalarını ve hatta Ayvalık’ın güneyindeki Çandarlı’ya kadar olan sahayı etkilemiştir.

İsyanın, Edremit Körfezi’nde askerî, idarî ve sosyo-ekonomik birtakım sonuçları olmuştur. Özellikle öteden beri İstanbul’un zeytinyağı ihtiyacını karşılayan körfezdeki sosyo-ekonomik dinamiklerin temelini oluşturan zeytincilik bu süreçten ciddi ölçüde etkilenmiştir. İsyanın bastırılması esnasında ve körfezdeki eşkıyalık hadiseleri sebebiyle zeytincilik, zeytinyağı imal olunan mengeneler ve zeytin toplamaya gelen işçiler zarar görmüştür. Ayrıca bu süreçte firari Rumların bir milyon civarında zeytin ağacına devlet tarafından el konulmuş ancak bir süre sonra Ayvalık ve Yunda adasına dönen firarilere mülkleri iade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Zeytincilik, Ayvalık, Edremit Körfezi, İsyân, Osmanlı

THE GULF OF EDREMIT AND OLIVE CULTIVATION DURING THE MOREA REVOLT IN 1821

Abstract

The revolt in Morea was committed in 1821 and spread out in a short period to the islands and western Anatolia. The Greek invaders not only attacked to the inhabitants and Muslim communi-

* Bu makale, 2013/71 numaralı “XIX. Yüzyılda Edremit’te Zeytincilik ve Zeytinyağı Ticareti” adlı BAUN BAP projesi kapsamında hazırlanmıştır ve CIEPO-22 Symposium’da sunulmuş olan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Balıkesir/Türkiye. sgenc@balikesir.edu.tr



ties in the western coast of Anatolia but also encouraged local Greeks for uprising. During the time of the Morea's revolt, invaders affected in Ayvalik and Yunda island with the great number of Greek population. The revolt in Ayvalik has been spread to Tuzla, Edremit, Kemer districts in the Edremit Gulf and very long region, lasting from the south of Ayvalik to the Candarli.

The revolt had some military, administrative and socio-economic consequences in the Gulf of Edremit. In particular, olive cultivation, which has been the foundation of socio-economic dynamics, has been seriously affected. The imports from thereby Istanbul's olive oil needs. During the suppression of the revolt and because of the banditry tenders in the gulf, olives, olive-oil-producing vines and olive-gathering workers suffered damage. In addition to this, about one million olive trees of the fugitive Greeks were confiscated by the state, but after a while their property was pasted back to the fugitives to Ayvalik and the island of Yunda.

Keywords

Olive Cultivation, Ayvalik, The Gulf of Edremit, Revolt, Ottoman Empire



GİRİŞ

Edremit Körfezi; Kazdağı, Midilli adası ve Madra Dağları arasında kalan bir bölge olup Ege Denizinin en kuzey körfezidir. Körfezin kara sınırı kuzeyde Baba Burnu ile başlayıp güneyde Ayvalık/Sarımsaklı ile sona ermektedir. Körfezde kuzeyden güneye; Tuzla/Ayvacak¹, Edremit, Kemer Edremit/Burhaniye, Emrudâbâd/Gömeç², Ayvalık ve Yunda (Cunda) adası yer almaktadır.

Edremit Körfezi'nde 16. yüzyıldan itibaren zeytin üretimi mevcut olmakla birlikte 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu üretimde gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Hatta 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yörede zeytincilikte bir artış gözlenmekle birlikte zeytinin körfez ekonomisinde belirleyici bir role sahip olması 18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleşmiştir³. Çünkü bu yüzyıllarda İstanbul'un ihtiyacı olan zeytinyağının önemli bir kısmı Midilli ile birlikte Edremit Körfezi'nden temin edilmiştir. Ayrıca körfezdeki sabunhanelerde imal edilen sabun da zeytinyağıyla birlikte İstanbul'a ulaştırılmıştır⁴. Bu minvalde körfezde yaşayan Müslim ve gayrimüslim ahalinin devletle olan münasebetlerinde zeytinyağı ve sabunun belirleyici bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zira Osmanlı Devleti isyan öncesinde ve sonrasında körfezde hâsıl olan zeytinyağı ve sabunun yabancı tüccara yahut muhtekire satılmaması için azami çaba sarf etmiş ve konu ile ilgili de sık sık emirler gönderip, görevliler tayin etmek suretiyle körfez ile İstanbul arasındaki zeytinyağı ve sabun trafiğinin akışını sağlamaya çalışmıştır⁵.

¹ Kayıtlarda Kızılcauzla, Tuzla, Tuzla ma' Ayvacık olarak bahsi geçen kaza, körfezdeki diğer kazalar gibi İstanbul'a zeytinyağı nakleden yerlerdendir. Tuzla bugün Ayvacık'a bağlı bir köydür. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Maliye*, nr. 1302; *Burhaniye Şer'iyye Sicili* (BŞS), nr. 1095/1, 6b; *Edremit Şer'iyye Sicili* (EŞS), nr. 1249, 18a.

² Edremit, Burhaniye-Ayvalık yolu üzerinde Armutovası sahasında kurulmuş bir köy olan Gömeç 16. yüzyılda Ayazmend kazasına bağlıdır. 17. yüzyılın başlarında (1607) ise Emrudâbâd, Ayazmend kazasına bağlı bir nahiye statüsündedir. İsyanın meydana geldiği dönemde bazı kayıtlarda kaza bazı kayıtlarda ise halen Ayazmend'e bağlı olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında ismi, Emrud ovası ya da Armutâbâd olarak da geçmektedir. Zeki Ankan, "Gömeç Kasabasının Tarihsel Gelişimi", *Tarihin Kucağında Gömeç Sempozyumu*, İzmir 2002, s. 19-21; EŞS, nr. 1214, 9a; 1248, 70a; BŞS, nr. 1095/1, 5b.

³ F. Yılmaz 16. yüzyıl Edremit sicillerinde kayıtlı tereke defterleri üzerinden yaptığı değerlendirmede yüzyılın ikinci yarısında tereke defterlerinde zeytinliklerde ciddi bir artış olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca bu dönemde zirai yapıdaki dönüşümle zeytinciliğin gelişme gösterdiğini belirtmiştir. Konuya dair ayrıntı için bk. Fikret Yılmaz, "16. Yüzyılda Tarımsal Yapılarda Değişim, Akdeniz Mutfağı ve Yağ Kullanımı", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı: 10 (Bahar 2010), s. 26-31.

⁴ 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl başlarında İstanbul'a zeytinyağı ve sabun gönderen yerler arasında; Edremit Körfezi'ndeki kazalardan başka Midilli, Girit ve Eğriboz adaları, İzmir, Aydın, Menteşe ve Sığla tarafları ile Atina'dan bahsedilmektedir. Ayrıntılar için bk. Zeki Ankan, "Midilli-İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVI/40 (2006), s. 1-28; Faruk Doğan, *Osmanlı Devleti'nde Zeytinyağı (1800-1920)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2007; A. Latif Armağan, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Edremit Körfezi ve Ege Adalarında Zeytinyağı Üretimi ve İstanbul'un Zeytinyağı İhtiyacının Karşlanması Üzerine Bir Araştırma", *Perspectives on Ottoman Studies*, (Eds. E. Causevic-N. Moacanin-V. Kursar), I, Berlin 2010, s. 591-605; "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Batı Anadolu'da Zeytincilik ve Bu Faaliyetin İstanbul'un İlaşesindeki Yeri", *XIV. Türk Tarih Kongresi-Bildiriler*, III/1, Ankara 2005, s. 959-982.

⁵ 19. yüzyıl başlarındaki Edremit ve Burhaniye şer'iyye sicilleri üzerinde yaptığımız incelemede Edremit körfezindeki kazalarda üretilen zeytinyağının İstanbul'un ihtiyacının karşılanması kapsamında buraya nakledilmesine dair çok sayıda ferman bulunmaktadır. Bu fermanlarda kazaların yıllık olarak İstanbul'a nakletmekle yükümlü oldukları zeytinyağı ve



İsyan öncesinde henüz nüfus sayımları gerçekleşmediğinden körfezdeki demografik yapıya dair elimizde kesin rakamlar yoktur. Fakat şer'iyeye sicilleri ile bazı seyyahların anlatılarından hareketle demografik yapıya dair genel hatlarıyla değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Şöyle ki öncelikle körfezde Müslüman ahaliyle birlikte gayrimüslim özellikle de Rum ahalinin birlikte yaşadıklarını söylemekte yarar vardır. Hatta isyandan on yıl sonra gerçekleşen ilk nüfus sayımında da bunu görmek pekâlâ mümkündür. Edremit, Kemer Edremit, Armudâbâd'da Müslüman nüfus, Ayvalık ve Yunda adasında ise gayrimüslim nüfus belirleyicidir⁶. Kasaba ve köylerde yerleşik olan Rum nüfus haricinde Midilli, Sakız ve diğer adalardan körfeze doğru yatay nüfus hareketliliğinin olduğu da bir gerçektir. Bu hareketlikte coğrafi etkenlerin yanı sıra kıyı kasabaların ekonomik potansiyelleri ile zeytinciliğin etkisi söz konusudur⁷.

Bu çalışmada amaç; bir isyanın nedenlerini, nasıl bastırıldığını, siyasi ve askeri sonuçlarını ortaya koymak değildir. Zira bu hususta yapılan çalışmalarda çoğunlukla isyanların siyasi ve askeri etkileri üzerinde durulmuştur ancak yerel kaynaklara yönelerek isyanın sosyo-ekonomik etkilerini çözümlemek konuya yeni bir perspektif kazandırılması açısından son derece önem taşımaktadır⁸. Buradan yola çıkarak bu çalışmada Mora isyanının, Müslüman ve gayrimüslim nüfusun bir arada yaşadığı Edremit Körfezi'nde nasıl

sabun miktarları da belirtilmiştir. Körfez üretilen zeytinyağının İstanbul dışında bir başka yere nakledilmemesi ve muhtekirlere satılmaması hususunda defaten emirler gönderilip tedbirler alınmıştır. Ayrıntılar ve örnekler için bk. EŞS, nr. 1247, 1248, 1249, 1250, 1251; BŞS, nr. 1095/A, 1095/1, 1096.

⁶ 1815 yılında körfezi dolaşan William Turner, Edremit'te yaklaşık bin hane bulunduğunu ve sadece 40 hanenin Rum, kalanların Türk/Müslüman olduğunu ifade etmiştir. Yine Kemer kazasının beş altı yüz hane bulunduğunu ve burada beş cami saydığını dolayısıyla da Türklerin çoğunlukta olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında H. 1246/M. 1831 tarihli Karesi icmal nüfus defterinde körfezdeki kazalardaki erkek nüfusun dağılımı şöyledir; Edremit 5170 Müslim, 290 gayrimüslim; Kemer Edremit 3421, 124 gayrimüslim; Ayvalık 16 Müslim, 1957 gayrimüslim; Emrudovası 593 Müslim. Ancak bu sayımla ilgili olarak Enver Ziya Karal'ın verdiği rakamlarla aralarında bazı farklılar mevcuttur. Karal'ın verdiği rakamlar şöyledir: Edremit 4952 Müslim, 289 gayrimüslim; Kemer 3649 Müslim 123 gayrimüslimdir. Ayvalık söz konusu olduğunda ise Karal, buradaki gayrimüslim nüfus ile ilgili kendi içerisinde dahi çok farklı iki rakam vermiştir. İlk verdiği rakam 37138 iken hemen altında 4012 rakamını vermiştir. Oysa Karesi icmalinde Ayvalık'taki toplam gayrimüslim nüfus 1957'dir. Bunun 1579'u Ayvalık'ın üç mahallesinde 378'i de Küçükköy'dedir. Defterdeki bu rakamların sonradan tashih edilip edilmediğine dair Karesi icmalinde bir bilgi bulunmamakla birlikte Karal'ın verdiği rakamlarla örtüşmediği bir gerçektir. Bu farklılıkta defterlerin tarihinin bir etkisi de söz konusu olabilir zira elimizdeki Karesi icmalı H. Şaban 1246 tarihli iken Karal yararlandığı defterin H. 1247 tarihli olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanında Karesi icmal nüfus defterinde Ayvalık nüfusu içerisinde Yunda adasının bulunmadığını da belirtmek gerekir. Yunda, Midilli ile birlikte Akdeniz adaları kısmında yazılmış olup Karal'ın kitabında Yunda adasında 690 nüfus kayıtlıdır. BOA, *Nüfus Defterleri (NFS. d.)*, nr. 1354, s. 3-4, 6-7, 9, 31-33, 34-35, 37; William Turner, *Journal of a Tour In The Levant*, Vol. III, London 1820, pp. 265-266; Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1995, s. 103, 105, 106, 158.

⁷ Ayrıntılar için bk. Serdar Genç, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Edremit'te Yabancılar", *Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık Armağanı*, (Ed. A. Şimşirgil-M. Uluskan-U. Demir vd.), İstanbul 2013, s. 368-370.

⁸ Osmanlı Devleti'nde isyanların sosyal ve ekonomik etkilerini tahlil eden bazı çalışmalar mevcuttur. Bk. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâli İsyânları*, YKY, İstanbul 2013; Karen Barkey, *Eşkyaçlar ve Devlet*, (Çev. Zeynep Altok), TVY, İstanbul 1999; William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, (Çev. Ulkün Tansel), TVY, İstanbul 2000; Suraiya Faraoqi, "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, II, (Ed. Halil İnalıcık, Donald Ouataert), İstanbul 2004, s. 543-598; *Devlette Başa Çıkmak*, (Çev. Hamide Koyukan Bejsovec), İstanbul 2016, s. 103-150; Efkân Uzun, *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyânlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi (1630-1655)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2008.



yankı bulduğunu incelemek amaçlanmıştır. Bu bağlamda isyanın körfezdeki sosyo-ekonomik yapıya olan etkileri tespit edilerek bölgenin temel geçim kaynağı olan zeytinciliğin bu süreçten nasıl etkilendiği sorusuna cevap aranmıştır. Bu tür bir isyanın sosyal ve ekonomik sonuçlarını tespit ve tahlil edebilmek için yerel kaynaklara yönelmek ayrıntıların ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır ki bunda Edremit ve Burhaniye şer'iyeye sicillerinin ana kaynak olarak kullanılmış olmasının rolü yadsınamaz. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde konu ile ilgili muhtelif kataloglarda yer alan belge ve defterlerden de yararlanılmıştır.

I. EDREMİT KÖRFEZİNDE İSYAN

1821 yılında Eflak ve Boğdan'da çıkan isyanın bastırıldığı sırada Mora yarımadasındaki Rumlar ayaklanmış ve buradaki Müslüman ahaliye yönelik bir kıyım başlatmışlardır. İsyân kısa bir süre içinde Akdeniz adalarına sıçramış ve Kıbrıs, Sisam, Sakız, İstanköy ve Girit adaları da isyana katılmıştır. İsyân sırasında *izbandid* denilen Rum eşkıya tekneleri bir taraftan Mora yarımadasındaki asilere destek verirken diğer yandan Akdeniz'deki gemilere saldırarak güvenliği tehdit eder hale gelmişlerdir. Bu eşkıya tekneleri Rus bandırası çekerek Akdeniz'de rahat hareket etme imkânı elde etmiş ve Rus gemilerinden de silah yardımı görmüşlerdir. Rum eşkiasının Batı Anadolu sahili boyundaki kasaba ve köylere baskınlar yaparak buralardaki Müslüman ahaliyi katledip, ahalinin emval ve eşyalarını yağmalamalarından ve böylece isyanın kısa bir süre içinde Anadolu'nun batı sahillerini de etkisi altına almasından önce vaziyet genel hatlarıyla bu şekildedir⁹.

İsyân henüz batı Anadolu'yu etkisi altına almadan Osmanlı Devleti olması bir isyanda Müslüman ahaliye kastetme ihtimalini göz önünde bulundurarak Edremit Körfezindeki reyanın ellerinde bulunan silahların toplanması için karar almıştır¹⁰. Esasen devlet, erken dönemden itibaren tedbir olarak halkın elinde bulunan silahları toplatmıştır. Yalnızca eşkıyalığın sıkça görüldüğü dönemlerde değil herhangi bir hadisenin meydana gelmediği dönemlerde de halkın elinde ateşli silah bulunmamasına azami dikkat gösterilmiştir¹¹. İşte bu isyan döneminde de böyle bir karar alınmasına gerek

⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, "Yunan İsyanı Srasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri*, Ankara 1986, s. 134-136; Zeki Ankan, "1821 Ayvalık İsyanı", *Bellefen*, LII/203, (1988), s. 571-601; Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı*, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 1999; Salâhi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok Edildiler?", *Bellefen*, LXII/233, (1998), s. 107-120; Ali Fuat Öreç, "1821 Rum İsyanı Sonrası Sisam Adası'na Verilen Yeni Statü", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 36 (2000), s. 335-345.

¹⁰ EŞS, nr. 1248, 69b.

¹¹ Ayrıntılar için bk. Mücteba İlgürel, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı:32 (1979), s. 301-318; Efkan Uzun, "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkıyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR*, XXV (2009 Bahar), s. 185-214.



duyulmuştur. Çünkü isyan kısa bir süre içerisinde Mora haricinde de etkili olurken 1821 yılı Mayıs-Haziran aylarında Rumların, Müslüman ahaliye saldırılarına dair taşradan haberler gelmeye başlamıştır¹². Bu kapsamda hemen harekete geçilerek körfezdeki Rumların ellerinde bulunan her türlü ateşli ve kesici silahların toplanıp İstanbul'a ulaştırılması için teşebbüste bulunulmuştur. Böylece Ayvalık başta olmak üzere Ayazmend, Kemer ve Edremit kazalarında da silahlar toplanmıştır¹³. Ayvalık'tan toplanan silahlar Ayazmend'e nakledilmiş ve burada muhafazaya alınmıştır¹⁴. Anlaşılan bu silahlar Mudanya İskeleyi vasıtasıyla İstanbul'a ulaştırılacaktır¹⁵. Fakat toplanan bu silahların sayısı veyahut İstanbul'a ulaştırılıp ulaştırılmadığı ile ilgili elde kayıt olmamasına rağmen silahların İstanbul'a Cebehane'ye yahut Balıkesir'e gönderilmiş olmaları muhtemeldir. Zira Bursa'da toplanan silahların Cebehane'ye teslim edildiği bilinmektedir¹⁶. Edremit'te ise toplanan silahların akıbeti ile ilgili bazı bilgiler mevcut olup buradan toplanan silahlar tayin edilen iki görevli vasıtasıyla Balıkesir mütesellimine ulaştırılmıştır. Balıkesir'e gönderilen bu silahlar arasında; 66 tüfek, 44 piştov ve 13 bıçak bulunmaktadır¹⁷. Silah toplanması, devletin olası bir isyana karşı aldığı bir tedbir olarak değerlendirilmelidir¹⁸.

Osmanlı Devleti körfezdeki reayayı silahsızlandırmakla uğraşırken bir yandan da körfezde isyanın başlayıp başlamadığı hususunda İstanbul'a çelişkili haberler gelmekteydi. Ancak Ayvalık ve Yunda'daki reayanın isyan edip etmediği konusunda oluşan tereddüt 1821 yılı Mayıs ayı ortalarından itibaren ortadan kalkmıştır. Çünkü körfezden gelen haberlere göre Ayvalık ve Yundalı reaya, izbandid eşkıyası ile işbirliği içerisine girmiş ve civarda bulunan Edremit'e saldırıya başlamıştır. Henüz 7 Mayıs'ta Çamluca ve Suluca adalarından 20 gemi Ayvalık ve Yunda önlerine gelmiştir¹⁹. 18 Mayıs 1821 tarihinde Edremit kadısına gelen buyrultuda Ayvalık ve Yunda reayasının korsanlarla ittifak edip etraftaki kazalara saldırı niyetinde oldukları

¹² Filiz Yaşar, "Yunan İsyanında Osmanlı'nın Rumeli'de ve Anadolu'da Aldığı Güvenlik Önlemleri: Tedâbîr-i Osmâniyye", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXXII/2 (2015), s. 284.

¹³ Reayanın elindeki silahların toplanması sadece Edremit körfezine münhasır olmayıp Tekfurdağı, Sakız, Bursa gibi yerlerde de uygulanmıştır. Yaşar, "agm.", s. 290.

¹⁴ Şânî-zâde Târîh'inde, Denizli voyvodası Tavaslı Osman Ağa'nın yanında çok sayıda asker ile birlikte Ayvalık'ın hemen yakınındaki Ayazmend'e geldiği ve bu havalideki reayanın silahsızlandırılması ve buradaki reayaya eşkıyanın tahrikini engellemek için görevlendirildiği belirtilmektedir. Bk. Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, (Haz. Ziya Yılmaz), II, İstanbul 2008, s. 1130-1131.

¹⁵ EŞS, nr. 1248, 69b.

¹⁶ Bursa ve havalisinde toplanan silahlar bir anda muhafaza altına alıp isyan sonrasındaki süreçte İstanbul'daki Cebehane'ye teslim edilmiştir. Teslim edilen silahlar ve sayıları şunlardır: 269 piştov, 214 bıçak, 173 tüfek, 20 kılıç ve pala teslim edilmiştir. Bk. BOA, *Cevdet Dahiliye*, nr. 8136.

¹⁷ EŞS, nr. 1248, 69b.

¹⁸ Bu tedbirler haricinde Rumların ileri gelenlerinin rehin alınıp İstanbul'a gönderilmeleri, Rumlarla ilgili tüm tayinlerin durdurulması ve müsadere olarak özetlemek mümkündür. Yaşar, "agm.", s. 282.

¹⁹ Arkan, "agm.", s. 588-589; Kütükoğlu, "agm.", s. 135.



bilgisi geldiğinde muhtemelen bu saldırılar başlamıştır. Üstelik böyle bir olay vuku bulduğunda körfezdeki Müslüman ahalinin askeri destek gelinceye kadar kendi emniyetini kendisinin sağlaması da salık verilmiştir. Bu buyrultudan iki gün önce gelen emirde Mora'daki isyan sebebiyle Edremit ve çevresinden asker talep edilirken²⁰ işler bir anda değişmiş ve Edremit Körfezi de isyan ve isyanın etkileriyle karşı karşıya kalmıştır²¹.

Ayvalık ve Yunda adasındaki isyan sebebiyle şeyhülislamdan alınan bir fetvayla Ayvalık ve Yundalı reaya harbî sayılmıştır. Rumların devlete karşı isyanları zımmîlik akdini bozmak anlamına geldiğinden fetvada asilerin emvalinin ganimet sayılıp katledilmeleri ve kadın ve çocukların esir alınmalarının caiz olduğu belirtilmiştir²². Nitekim isyanın bastırılması esnasında reayadan katledilen ve esir alınanlar olduğu gibi mühim bir kısmı da korsan gemileriyle kaçmıştır²³. Fakat fetva ile asilerin mallarının ganimet sayılması, isyanın bastırılmasından sonra başta civar kaza ve köylerden olmak üzere Ayvalık ve Yunda'ya yönelik bir yağma akınına başlatmıştır. Bu yağma, bir an evvel bölgede asayişin sağlanmasını isteyen devleti zor durumda bırakmış olmalı ki bazı tedbirlerin alınma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, Ayvalık'a gelen yolları kesmek ve yağmacıların Ayvalık'a girişlerini engellemek için yanına bir miktar asker verilerek kır serdarı²⁴ tayin edilmiştir²⁵. Fakat temmuz ayı olmasına ve isyanın üzerinden yaklaşık bir ay geçmesine rağmen halen Ayvalık'a mal almak hevesiyle gelmeye çalışanlar yok değildir²⁶. Anlaşılan o ki devletin Ayvalık ve Yunda'da müsadere işlemlerine başlamasına kadar buraya yönelik hareketlilik bir müddet daha devam etmiştir.

Ayvalık'a ganimet almak için gelenler hususunda sicillerde yer alan kayıtlar, körfezdeki bu kaos ortamında devletin olağan yazışmaları olarak değerlendirilmemelidir. Örneğin Edremit'e bağlı Şekviran köyünden Zeybek oğlu İbrahim, Köse oğlu Mehmed, Hüseyin oğlu Hüseyin ve Yörük Mehmed ganimet olarak iki çift karasığır öküzüyle bir re's katır almışlar-

²⁰ EŞS, nr. 1248, 69a.

²¹ Edremit sicilinde Ayvalık ve Yunda reayasının isyan ettiğine dair gelen ilk emir 1821 Mayıs sonlarındadır. Burada isyanı bastırmak için Denizli voyvodası Tavaslızâde Osman Ağa'nın memur kıldığı ifade edilmiştir. Eldeki kayıtlar göz önünde bulundurulduğunda Osman Ağa muhtemelen haziran ortalarında Ayvalık'a girmiştir. Ayrıntılar için bk. BOA, *Hatt-ı Hümayûn Tasnifi* (HAT.), nr. 940/40600, 40603; EŞS, nr. 1248, 70b; Arkan, "agm.", s. 589-592.

²² EŞS, nr. 1248, 70a.

²³ "... Ayvalık eşkıyaları ber-vech-i muharrer i'dâm ve bakiyyesi korsan sefineleriyle firar etmiş olub ..." BOA, HAT., nr. 940/40603, 40600.

²⁴ Kır serdarı, kırlarda ve yollarda eşkıyanın takibine ve emniyet ve asayişin sağlanmasına memur olan zabita memurlarının başına verilen isimdir. Bunlara kır ağası da denilmektedir. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1993, s. 271.

²⁵ EŞS, nr. 1248, 71a-b.

²⁶ "Ayvalıkta mal için gelmek sevdasında olanlardan bir ferdin salıvirilmemesi babında ..." EŞS, nr. 1248, 71b.



dır²⁷. Fakat bu ganimet mallarına bir başkası tarafından el konulması konunun mahkemeye yansımaya sebep olmuştur. Bu örnek körfezdeki kaza ve köylerden Ayvalık ve Yunda'ya ganimet almak amacıyla gelenleri ve menkul malların ganimet alındığını doğrulamaktadır.

II. İSYANIN KÖRFEZDEKİ YANKISI

Mora'dan Ayvalık ve Yunda'yı içine alarak Edremit Körfezi'ne ve körfezin hemen karşısındaki Midilli, Sakız, Limni gibi adalara sirayet eden isyan rüzgârının etkilerini sadece bir açıdan değerlendirmek mümkün olmayacaktır. İsyân bastırılmış olmakla birlikte artçıların körfezdeki etkisi devam etmiştir. Edremit ve Burhaniye şer'iyye sicilleri incelendiğinde Edremit ve Kemer Edremit havalisinde Müslümanlarla birlikte Rumların da ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca isyanın hemen öncesinde özellikle körfezin merkezinde bulunan Edremit'e, Midilli başta olmak üzere Sakız, Sisam adaları ile Rumeli'deki kaza ve köylerden ve Osmanlı coğrafyasındaki diğer kazalardan yatay bir demografik hareketlilik olduğu bilinmektedir. Yani isyan öncesinde hem yerleşik hem de yabancı/misafir Rumlar körfezde bulunuyordu. Buradaki Rumlar ticaret, esnafılık ve zeytincilikle iştiğal etmekteydiler²⁸. Öyleyse, körfezin merkezindeki Edremit ile yakınında bulunan Tuzla, Kemer ve Ayazmend kazalarındaki Müslüman ve Rum ahalinin isyandan nasıl etkilendiklerine dair birkaç hususu belirtmek gerekmektedir.

1821 isyanından sonra Edremit Körfezi'nde karşı karşıya kalınan en önemli mesele asayişin yeniden tesisi olmuştur. Körfezde, Ayvalık ve Yunda dışında kalan kasabalar isyana karışmamakla birlikte yanı başlarında cereyan eden bu olaylardan doğrudan doğruya etkilenmişlerdir. Zira izbandid teknelerinin kıyı kasabalarını tehdit etmesi, taşradaki askeri birliklerin asilerle mücadelesi, isyan sonrası kaotik ortamdan yararlanmak isteyen eşkiya zümresinin türemesi ve taşradaki idarecilerin tutum ve davranışları bu etkiyi perçinlemiştir. İsyân sonrasında Osmanlı Devleti'nin gerek fermanlar gerekse eyalet idarecileri vasıtasıyla gönderdiği direktiflerde üzerinde hassasiyetle durduğu husus şüphesiz ki isyana dahil olmayan, kendi işinde gücünde olan reayanın zarar görmemesi meselesi olmuştur²⁹. Fakat isyanı takip eden kargaşa ortamında isyanla ilgisi olmayan Müslüman ve gayrimüslim ahali de zarar görmüştür.

²⁷ EŞS, nr. 1248, 71a.

²⁸ 19. yüzyılın ilk yarısında Edremit'e gelen yabancılar ve bunların meslekleri ve sosyo-ekonomik durumları için bk. Serdar Genç, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Edremit'te Yabancılar", *Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık Armağanı*, (Ed. A. Şimşirgil-M. Uluskan-U. Demir vd.), İstanbul 2013, s. 358-379.

²⁹ Osmanlı Devleti, suçsuz reayaya dokunulmaması ve ulu-orta silah kullanılmaması için emir çıkarmıştır. Kütükoğlu, "agm.", s. 151.



Edremit Körfezi'nin Ayvalık ve Yunda dışında kalan Edremit, Kemer Edremit ve Tuzla'da isyan sonrası ortaya çıkan kargaşanın en mühim sebebi eşkıyalık hadiseleridir³⁰. Burada vurgulanması gereken husus eşkıyalığa kalkışanların yöre halkından olmamalarıdır. Çünkü eşkıyalık yapanlar ekseriyetle ya körfezi muhafaza için gelen askerler ya da Midilli gibi civardaki adalardan gelen adalı eşkıyalardır. Bunlardan İzmir ve Saruhan vilayetlerinden körfezin muhafaza ve savunması için gönderilmiş olan askerler kasaba ve köyler ile çiftliklerden geçerlerken buralarda kendi halinde bulunan ve işiyle meşgul olan reayayı katledip köyleri de talan etmişlerdir. Asker taifesinin körfezdeki bu zulümlerine dair şikâyetler İstanbul'a kadar ulaşmıştır. Bu türden hadiselerin önüne geçebilmek için görev mahallerine gitmek üzere köy ve kasabalardan geçen askerlerin buralarda birer geceden fazla kalmalarına müsaade edilmeyip yola devam etmelerinin sağlanması hususunda taşra idarecileri ikaz edilmiştir³¹.

Bunun yanı sıra Ayvalık'taki isyanın bastırılmasında rol oynayan isimlerden olan Tavaslızâde Osman Ağa'nın emrindeki askerlerle ilgili de bazı şikâyetler vaki olmuştur. Bu şikâyetlerden askerlerin bazı uygunsuz hareketlerde buldukları ve fukaraya zulmettikleri anlaşılmaktadır. Bundan haberdar olan padişahın, Osman Ağa'nın derhal görev yerinin değiştirilip Ayvalık'tan uzak bir yere gönderilmesini istemesi aslında isyan sürecinde isyan etmeyen reaya hususunda devletin hassasiyetinin önemli bir göstergesidir³². Askerlerin bu tutum ve davranışları aslında yalnızca Edremit Körfezi'ne mahsus olmayıp Sakız adasına gönderilen askerlere dair de bu türden şikâyetler vakidir. Üstelik bu askerler niteliksiz, derme çatma birliklerden oluşmakta olup bunların bir kısmı henüz yolda iken bir kısmı da ganimet aldıktan sonra firar etmişlerdir³³.

Körfezdeki kasaba ve köylere baskın yapanlar sadece asker taifesi değildi. Zira isyanla birlikte oluşan kaostan yararlanmak isteyen eşkıya körfezde kol gezmeye başlamıştır. Hatta bu eşkıya gruplarının bir kısmı körfezin hemen karşısında yer alan Midilli adasından gelmiştir. 1822 yılı nisan başlarında sayıları 50'yi bulan bir grup adalı eşkıya sahil boyunca ilerleyip Edremit civarına ulaşmıştır. Eşkıyalar, Edremit'e oldukça yakın mesafedeki Zeytinli köyünü basmış ve burada reayadan dört kişiyi ardından da Edre-

³⁰ BŞS, nr. 1095/A, 17a.

³¹ EŞS, nr. 1249, 5a, 21a.

³² "... Ayvalık cânibine me'mûr Tavaslızâde Osman Ağa kullarının maiyyetinde olan askerlerin bazı uygunsuz hareket ve fukarâyâ cevr ve taaddîye cesâret itmekde olduklarına dair bu defa kethüdümüz kulları tarafından vürüd iden bir kit'a şukka ..." BOA, HAT., nr. 751/35496.

³³ Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Sakız Adası*, Ankara 2005, s. 123-129.



mit' teki Çifte Değirmen'i basıp bir değirmenciyi katletmişlerdir³⁴. Eşkıyanın sonraki hedefi Edremit kasabası olmuş ve kasabaya girerek "reaya katletmeye geldik" deyip bayrak açmaları ve sonra da ahaliden zorla para toplamaya girişmeleri gerçek amaçlarını gösteren bir ironidir. Bu türden eşkıyalık hadiseleri karşısında taşradaki idarecilerin, eşkıyaları yakalayıp göndermeleri hususunda devletin talimatı olmakla birlikte eşkıyanın direnip silahla karşılık vermesi halinde idareciler, kendilerini müdafaa edip yörede asayişini sağlamaları hususunda yetkilendirilmişlerdir³⁵.

Bu hadiseden yaklaşık bir hafta geçmeden bu defa bir başka eşkıya zümresi yine Zeytinli köyüne baskın yapmıştır. 14 kişi olan eşkıyalar Zeytinli'de mengenceci ve sabuncu üç nefer reayayı katlederek eşyalarını yağmalamışlardır. Ardından eşkıya, Zeytinli'nin yakınındaki Araplar köyüne baskın vererek köydeki Müslüman ahalinin evlerine girip ahaliye zulmetmişlerdir. Bunun üzerine köyden Kibaroğlu Mehmed ve Mustafa Çavuş'un Edremit kadısına gelip hadiseleri ihbarlarıyla voyvodanın tüfenkçibaşısı İsmail Ağa ile birlikte birkaç nefer sekban eşkıyaya müdahale etmiştir³⁶. Fakat eşkıyanın çoğu kaçmıştır. İsyân sonrasında Edremit körfezindeki eşkıyalık hadiselerinde Müslüman halka da zulmedilmiş olması yaşanan kargaşanın anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Öyleyse birtakım eşkıya zümresinin isyan esnasında fırsatı ganimet bilip köy ve kasabalara baskın vermekteki asıl gayelerinin asi Rumları cezalandırmak değil bu kaotik ortamdan menfaat sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

Körfezde eşkıya baskınlarına maruz kalan yalnızca Edremit olmayıp, Edremit'in güneyinde yer alan Kemer Edremit de isyan sonrası oluşan bu kargaşa ortamından zarar görmüştür. 9 Kasım 1823'te bir grup eşkıya kasabadaki iki handan biri olan Aşağı Han'a baskın yapmış ve handa konaklayan gayrimüslimleri katletmiştir. Baskında katledilenler sicilde isim isim zikredilmemiş olup lakin bunlardan sadece birinin keşiş olduğu tespit edilebilmiştir³⁷. Bunun yanında eşkıyalık hadiseleriyle ilgili eklenmesinde yarar görülen bir başka husus da benzer vakaların körfezin hinterlandındaki kasabalarda da görülüyor olmasıdır. Körfezin güneyinde kalan Ayazmend ve Çandarlı ile iç kısımda kalan Avunya ve Bergama havalisi de bu türden olaylara maruz kalmıştır³⁸. Hatta Avunya'daki eşkıyalar burada hem gay-

³⁴ Katledilen reayanın daha fazla sayıda olması da mümkündür. Çünkü bu baskınla ilgili Burhaniye şer'iyye sicilindeki kayıta çok sayıda reayanın katledildiği bilgisi mevcuttur. EŞS, nr. 1249, 6b; BŞS, nr. 1095/1, 21a.

³⁵ EŞS, nr. 1249, 6b.

³⁶ Eşkıyanın müdahaleye silahla karşılık vermesiyle sekbanlardan birkaçı yaralanırken eşkıyadan üç kişi katledilmiştir. EŞS, nr. 1249, 6a.

³⁷ "... Kemer Edremit kasabasında mütemekkin iken bundan akdem vuku' bulan eşkıya fetretinde Aşağı Han der'ünunda mürd-i helâk olan keşiş ..." ... bundan akdem vuku' bulan eşkıya fetretinde Aşağı Handa mürd-i helâk olan zimmilerin vâris-i ma'nûfları olmayub ..." BŞS, nr. 1095-A, 18b.

³⁸ EŞS, nr. 1249, 21b, 35b.



rimüslim hem Müslüman katledip Edremit tarafına doğru firar etmişler ancak Edremit'te ele geçirilmişlerdir³⁹.

Körfezde gerek asker gerekse eşkiya kaynaklı bu türden olayların meydana gelmesi ve engellenmesinde bölgedeki yerel yöneticilerin ihmali veya yetersiz kalmalarının da etkisi söz konusudur. Hatta bazen zulüm ve kıtallerin bizzat voyvodalar eliyle gerçekleşmesi de manidardır. Zira bazı voyvodaların zulüm yapan kalyoncuları engellemek şöyle dursun reayadan kimseleri de kalyoncu diyerek idam ettikleri anlaşılmaktadır⁴⁰. Diğer taraftan Edremit Körfezinde bu eşkiyalık hadiseleri meydana geldiğinde voyvoda Mürîdzâde Hacı Mehmed Ağa'nın yedi sekiz aydır Hüdavendigâr ve Kocaili sancakları mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın maiyetinde görevli olup körfezde bulunmamasının da payı olsa gerektir⁴¹.

Körfez ve devamındaki sahil boyunca yaşanan eşkiyalık olaylarının bir yönünü sahil boyundaki köylere tasallut eden Rum eşkiyaları oluşturmaktadır. Kayıtlarda izbandid olarak bahsi geçen eşkiya, kayıklarla kıyı boyundaki köylere saldırılar düzenleyerek hem ahaliyi katletmekte hem de ahalinin emvalini gasp etmekteydiler. Bu eşkiyalar, bir taraftan Ayvalık ve Yunda'yı tehdit ederken diğer taraftan Ayazmend, Bergama, Çandarlı, Edremit, Kemer Edremit köylerini de yağmalamaktan geri durmamışlardır⁴². Bunun yanı sıra körfezde tarihler 1825 yılı başlarını gösterdiği halde suların durulmadığı, yollarda emniyetin sağlanmadığı ve eşkiyalıktan kaynaklanan asayiş sorunlarının halen devam ettiği anlaşılmaktadır⁴³. Bir taraftan izbandidlerin köyleri basması ve Müslüman ahaliyi katletmesi diğer taraftan sahille ilgili bu saldırıları önlemek üzere görevlendirilmiş asker taifesinin baskısı ve reayayı katli sahildeki kasaba ve köylerde sakin Müslim ve gayrimüslim ahalinin zor durumda kalmasına sebep olmuş ve firarların artmasında etkili olmuştur.

³⁹ Ele geçirilen sekiz eşkiyanın üzerinden çıkan 267 kuruş eşkiyayı ele geçiren levendlere taksim olunmuştur. EŞS, nr. 1248, 71b.

⁴⁰ Voyvodaların kasaba ve köylerden gelip geçen kendi halinde olan reayayı kalyoncu diyerekten katlettiklerine dair bilgiler mevcuttur. EŞS, nr. 1249, 6a.

⁴¹ Rum fesadı sebebiyle Edremit voyvodası Mürîdzâde Hacı Mehmed Ağa H. 1236 Zilkade sonlarında 800 askerle Hüdavendigâr ve Kocaili sancakları mutasarrıfı ve aynı zamanda Bahri Siyah Boğazı muhafızı olan İbrahim Paşa'nın maiyetine memur kılınmıştır. BOA, *Mühimme Defteri*, nr. 239, s. 252; EŞS, nr. 1249, 9a.

⁴² EŞS, nr. 1249, 20b, 21a; BOA, *HAT.*, nr. 9'16/39949-C; Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'ânüvîs Es'ad Efendi Tarihi*, (Haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000, s. 213-214, 267-268.

⁴³ BŞS, nr. 1095/1, 29b.



III. FİRARLAR VE DÖNÜŞLER

Ayvalık ve Yunda adasındaki isyanın bastırılması esnasında buralardaki Rumların bir kısmı firar ederken bir kısmı katl yahut esir edilmiştir⁴⁴. Ayvalık ve Yunda'daki Rumlara ilişkin şer'iyeye sicillerinde münferit kayıtlar olmakla birlikte esasında firarların çok daha yoğun ve kabileler halinde olduğunu tahmin etmek güç değildir⁴⁵. Zira 14 Haziran 1821'de Yunda adasının Dalyan ve Dolap limanlarına 75 korsan gemisi yanaşmış ve Ayvalık'tan bazı kimseler bu gemilerle firar etmişlerdir⁴⁶. Firari Rumların Sakız adasının kuzeybatısında küçük bir ada olan İbsara/İpsara⁴⁷ ile Şıra/Şire⁴⁸ ve Çuka adalarına gittikleri belirtilmektedir ki 1824 yılı Ekiminde Şıra adasından 400 civarında Ayvalıklı firari geri gelmiştir⁴⁹.

Osmanlı Devleti'nin aldığı karar uyarınca isyana müdahil olup idam edilen/ölen veya firar eden Rumların geride bıraktığı mülkleri miriye alınıp alacakları da tahsil edilmiştir⁵⁰. Kısaca bu kişilerin mülkleri müsadere edilmiş ve bu mülkler müzayede usulü üzere satışa çıkarılmıştır. Bu usûl sadece Ayvalık ve Yunda'da değil Mora İsyanı sonrasında Girit'te de uygulanmıştır⁵¹. Fakat Edremit Körfezinde isyan sürecindeki müsadere işlemlerine dair şer'iyeye sicillerinde bir döküm/defter yer almamakla birlikte münferit müsadere işlemleri sicillerde tespit edilmiştir. Bu kayıtlardan anlaşıldığı üzere müsadere sadece Ayvalık ve Yunda ile sınırlı kalmamış Edremit ve Kemer Edremit kasabalarındaki firarilerin de mülkleri voyvodalar veyahut diğer görevlilerce müsadere edilmiştir. Firari Sakızlı Todoraki bunlardan biridir. Tüccar olduğu anlaşılan ve ilgili kayıтта hainliği nedeniyle firar ettiği belirtilen Todoraki'nin terekesine el konulmakla kalınmamış, aynı zamanda Bursa, Mudanya, Edremit, Bandırma ve Erdek taraflarındaki pirinçleri ile ilgili

⁴⁴ Ahmed Cevdet Paşa, Tavasızlâde Osman Ağa ile askerler ve diğer zeybeklerin Ayvalık'a girdiklerini ve burada buldukları Rumları katil veya esir ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca beldedeki ağaçların kesilip binaların yakıldığı ve Ayvalık'ın harap hale geldiği de ifade etmiştir. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, XI, s. 285.

⁴⁵ "... Ayvalığın tahribinden sonra Yunda adalarına güzâr olunmuş ise de ahalisi bilcümle eşyalarını alub savuşmuş olduklarından bir şey bulunamayub ..." Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, XI, 1858, s. 285.

⁴⁶ "... mah-ı Ramazân-ı mübarekenin on üçüncü çehâr-şenbih günü yetmiş beş kı'fa korsan sefinesileri zuhûr ve Yund adasının tarafeyinde Talyan ve Dolab ta'bir olunan limanlara vaz-ı lenger-i nuhûset iylediklerinde Ayvalıktan bazı kefereler hafiyeten sefinelere firar etmekte olduklarını kethûdamız kulları tahkik ederek ..." BOA, HAT., nr. 943/40679, 40679-C; Arkan, "agm.", s. 599.

⁴⁷ Hıfzı Erim (Der. Yazan), *Ayvalık Tarihi*, Ankara 1948, s. 38. Bu adanın bir başka özelliği ise Sakızlı Rum tüccarların Sakız'daki isyan öncesi mal ve eşyalarını buraya nakletmiş olmalarıdır. Ayrıca İpsaralı asiler Sakız isyanında rol oynamışlardır. Yaşar, a.g.e., s. 88-89, 174.

⁴⁸ F. Sarıcaoğlu bu adanın isminin Şire/Syros-Siros adası olduğunu belirtmiştir. Bk. Fikret Sarıcaoğlu, "Örfî Paşa'nın Rum İsyanı'nda Ege Adaları'na Dair Çalışması: Coğrafya-yı Örfî", *Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na Armağan*, (Ed. Zeynep Tarım Ertuğ), İstanbul 2006, s. 161.

⁴⁹ BOA, HAT. nr. 876/38808-A; 878/38882; BŞS, nr. 1095/1, 26a.

⁵⁰ Kütükoğlu, "agm.", s. 143-144.

⁵¹ Mora isyanı sonrasında Girit'te müsadereye tabi olanlar arasında; vârisiz ölenler, esir olanlar, firariler, evlatlarıyla birlikte firari olanlar, evlatları esir olanlar, ölenler ve mürtedler yer almıştır. İsyân sonrasında Girit'teki uygulamalar için bk. A. Nühket Adıyeye-Nuri Adıyeye, "Yunan Ayaklanması Sırasında Girit Resmo'da Müsadere ve Müzayedelere Dair Bir İnceleme", *Kebikeç*, Sayı: 32 (2011), s. 137-168; "Yunan İsyanı Sırasında Girit'te İrtidat Olayları", *Kebikeç*, Sayı: 10 (2000), s. 107-113.



de tahkikat başlatılmıştır⁵². Diğer bir firari Yundalı boyacı Malî'dir. Edremit'te boyacılık yapan Malî'nin de dükkânı açılmış ve dükkândaki eşya ve parası miriye alınmıştır⁵³. Fakat taşradaki idarecilerin, tamahkârlıkları sebebiyle bazen İstanbul'a haber vermeksizin firari Rumların bıraktıkları emlak ve emtiya el konulduğu da vakidir⁵⁴.

Körfezde, yukarıda sözü edilen kargaşa ortamında Ayvalık ve Yunda haricindeki kasabalardan da ticaret, zanaat ve ziraatla meşgul olan Rumların bazısının firar ettiği anlaşılmaktadır. Firarların sebepleri ve gidilen yerlerle ilgili sicillerdeki kayıtların ekserinde muğlaklık vardır. Bu firarilerin Edremit ve diğer kasabalardaki dükkân ve mahzenleri açılıp buradaki emtia müsadere edilip satılmıştır⁵⁵. Firariler arasında sadece Rumların değil diğer memleketlerden gelip Edremit'te ticaret yapan Müslümanların da bulunması körfezdeki asayişsizliğin bu firarlarda etkili olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir⁵⁶.

Firarilerin haricinde ölen Rumların terekeleri de müsadere edilmiştir. Bunlara sadece Ayvalık ve Yunda'da değil körfezin diğer kazalarında da rastlanmıştır. Ayvalıklı Dimitri bunlardan biridir. Dimitri'nin ölümüyle Edremit Aşağı Çarşı'da bulunan dükkânı görevli tarafından açılmış ve dükkândaki eşyalar satılmıştır⁵⁷.

İsyanın bastırılmasından sonraki süreçte herhangi bir şekilde isyana karışmayan, suçsuz reyanın geri dönmelerine dair ilk girişimlerin 1821 yılı sonlarında başladığı anlaşılmaktadır⁵⁸. Fakat körfezdeki asayiş ile ilgili problemlerin devam etmesi sebebiyle olsa gerek dönüşler 1824 yılı sonunu bulmuştur. Öte yandan 1822 Ağustosunda firari reyanın affı ile ilgili İngiltere elçisi Strangford'un temasları, reyanın ve İstanbul Rum patriğinin af talepleri netice vermiş ve Padişah, pişman olup aman dileyenlerin af edileceklerine dair bir irade çıkarmıştır⁵⁹. Bu kapsamda 3 Kasım 1823'te Ayvalık voyvodasına gönderilen emirde; Ayvalık ile Yunda adasından firari reyanın affı ve dönenlerin iskân edilip yörenin "şenlendirilmesi" ile ilgili ilk

⁵² BOA, *Cevdet Maliye*, nr. 15559; EŞS, nr. 1249, 8b.

⁵³ EŞS, nr. 1249, 15a.

⁵⁴ Edremit ve Kemer Edremit kazalarında ticaret ile uğraşan ve servet edinen birkaç Sakızlı Rum tüccar 1821 yılı Haziranında firar etmiştir. Bu Sakızlı tüccarların, adada meydana gelecek fesattan haberdar oldukları için bir gece eşyalarını gemiye yükleyip kaçtıkları belirtilmektedir. O sırada Edremit voyvodası olan Müridzâde Hacı Mehmed Ağa, kasabada olmadığından gelmesinden sonra tüccarların mağazaları açtırıp tüm eşya ve mallarına el koymuştur. EŞS, nr. 1248, 70b; 1249, 15a, 16a.

⁵⁵ EŞS, nr. 1249, 7a, 8b, 14a, 15a.

⁵⁶ Nisan 1824'te Batı Anadolu sahilinde halen düzenin sağlanamadığı bir ortamda Edremit'te Aşağı Çarşı'da dükkânı olan evlâd-ı Arabiyeden Seyyid Ahmed firar etmiştir. EŞS, nr. 1249, 33a.

⁵⁷ EŞS, nr. 1248, 72a.

⁵⁸ M. Kütükoğlu, isyan dolayısıyla korkarak etrafa dağılmış olan reyanın geri dönmesi için münâdier (tellallar) dolaştırılması için 1821 yılı Eylül emr-i âli çıkarılmasına teşebbüs edildiğinden bahsetmektedir. Kütükoğlu, "agm.", s. 152.

⁵⁹ Kütükoğlu, "agm.", s. 152-153; BŞS, nr. 1095/1, 26a.



adım atılmıştır⁶⁰. Fakat reayanın Ayvalık ve Yunda'ya dönüşleri bir organizasyonu gerektirmiştir. Bu çerçevede firariler peyderpey önce Midilli adasına gelmişlerdir. Ancak ada halkı da zor durumda olduğundan firari reayanın uzun müddet burada tutulması mümkün olamamıştır. Bu nedenle gelenlerin daha önce meskûn oldukları yerler göz önünde bulundurularak bir an evvel Ayvalık veya Yunda'ya iskânları planlanmıştır. Af fermanı, 1823 Kasımında verilmiş olmasına rağmen 1824 Eylül-Ekim'inde Midilli'ye gelenlerin yedi sekiz yüz kişi olması geri dönüşlerin oldukça yavaş ilerlediği göstermektedir. Hatta bundan dolayı olsa gerek firari reayanın padişahın affından haberdar edilmeleri de istenmiştir⁶¹. Netice itibarıyla 15-16 bin reayanın döneceği tahmin edilmiştir. 1830'lara gelindiğinde Ayvalık ve Yunda'ya iskân edilen reaya 20 bini bulmuştur⁶². İsyân öncesinde Ayvalık'ın nüfusuna dair seyyahların notlarında farklı rakamlar olmakla birlikte 20 binin üzerinde bir nüfusa sahip olduğunu kesindir⁶³. Böylece isyandan on yıl sonra Ayvalık ve Yunda'nın kısmen eski nüfusuna kavuşmaya başladığı söylenebilir.

1823 senesindeki ferman, sadece reayanın asli vatana dönüş iznini değil aynı zamanda birtakım vergi muafiyetini de kapsamıştır. Zira Ayvalık ve Yunda adasına iskân edilecek olan reayanın evlerini yeniden inşa etmeleri ve durumlarını toparlayabilmeleri için belli bir zamana ve sermayeye ihtiyaçları vardı. Çünkü isyanın bastırılmasından sonra Ayvalık ve Yunda'daki yangınlar sebebiyle ayakta bina kalmamıştır. Bu kapsamda ilk etapta bin kadar dam ile on on beş değirmen inşasına ihtiyaç olduğu belirlenmiştir⁶⁴. Dönen Ayvalık ve Yundalılar ise üç dört yıl vergiden muaf olmayı ve mülklerinin iadesini talep etmişlerdir. Devlet, reayaya cizye haricindeki vergilerden iki üç yıl muafiyet tanıırken⁶⁵ reayanın hallerine merhameten mülklerden sadece bağ ve tarlalarının iade edilmesi yönünde bir karar vermiştir. Buna ilaveten arazilerini işlemeleri için reayaya bir miktar sermaye de verilmesi uygun görülmüştür. Bu sermayeye karşılık hasattan elde edilen mahsulün yarısı yahut üçte biri devletin olacaktır⁶⁶.

⁶⁰ Kütükoğlu, "agm.", s. 153.

⁶¹ BŞS, nr. 1095/1, 26a.

⁶² BŞS, nr. 1095/1, 26a, EŞS, nr. 1251, 66a.

⁶³ W. Turner, 1815 yılında Ayvalık'ta 5-6 bin hanenin bulunduğunu belirtirken 1830 yılında Ayvalık'a gelen F. V. J. Arundell, şehirde isyan sırasında yaklaşık 40 bin nüfusun olduğundan bahsetmektedir. Zeki Arıkan ise 1820 yılına doğru Ayvalık'ın nüfusunu 25.000 olarak göstermiştir. Bk. William Turner, *Journal of a Tour in the Levant*, III, London 1820, p. 268; F. V. J. Arundell, *Discoveries in Asia Minor*, II, London 1834, p. 317; Arıkan, "agm.", s. 586.

⁶⁴ BOA, HAT. nr. 901/39605. Ayvalık'taki isyanın bastırılması sırasında evlerin yakılıp yıkıldığından gelen reayanın evlerini yeniden inşa etmeleri için belli bir süre ve sermayeye ihtiyaçları olmuştur. Nitekim 1830 senesinde Ayvalık'a gelen Arundell, şehirde gezerken hala yıkıntılardan ve şehrin harabe görünümünden söz etmektedir. F. V. J. Arundell, *Discoveries in Asia Minor*, II, London 1834, s. 318.

⁶⁵ BŞS, nr. 1095/1, 26a.

⁶⁶ BŞS, nr. 1095/1, 26a.



Reayanın, Ayvalık ve Yunda'ya iskânda bazı çekinceleri de yok değildir. Bunun nedeni civar kazalardaki Müslüman ahaliden bazısının tutum ve davranışlarıdır. Dolayısıyla devlet, olası bir vukuatın önüne geçmek ve reayanın emniyetini sağlamak üzere bölgeye asker sevkini de taahhüt etmiştir⁶⁷. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, üç yıl öncesinde isyan sebebiyle bölgeden firar eden ve adalara sığınan Rumların dönmeleri hususunda birtakım imtiyazlar tanıyıp gerekli tedbirleri almak suretiyle Ayvalık ve Yunda'nın yeniden şenlendirilmesine çaba sarf etmiştir.

IV. İSYAN VE SONRASINDA KÖRFEZDE ZEYTİNCİLİK

Edremit Körfezindeki kasaba ve köylerde öteden beri tarımsal üretim içerisinde zeytincilik ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Körfezdeki zeytinciliğin tarihçesi oldukça eskiye dayanmakta olup incelenen dönemde zeytin, körfezdeki sosyo-ekonomik yapının temel dinamiklerinden biridir. Zeytinden elde edilen yağın ticari değere sahip bir meta olması ve İstanbul'un iâşesinin sağlanması kapsamında devletin bu yöndeki taleplerinin körfezde zeytinciliğin gelişimine olan etkisi tartışmasızdır. Zira körfezdeki kasabalardan Tuzla, Edremit, Kemer ve Ayvalık'ın iklim koşulları ve arazi yapısı zeytin yetiştiriciliğine oldukça elverişlidir. Bu minvalde devlet erkânının, voyvodaların ve ahaliden kimselere ait vakıfların gelirlerinin hatırı sayılır kısmını zeytinlikler oluşturmuştur.

19. yüzyıl başlarında körfezdeki zeytin ağaçlarına dair herhangi bir istatistik veri mevcut değildir. Muhtelif vakfiyelerde ve muhalledat defterlerinde çeşitli mevkilerde perakende olarak zeytinlikler tespit edilmiş olmakla birlikte, bunlar körfezdeki yekûnu vermekten oldukça uzaktır. Yine seyyahların izlenimlerine göz atıldığında körfezin zeytin ağaçlarıyla kaplı olduğuna dair betimlemeleri dikkat çekicidir⁶⁸. Fakat isyan sonrasında körfezin kudretli voyvodası Mürîdzâde Hacı Mehmed Ağa idam edildiğinde geride bıraktığı emlakı arasında Edremit, Kemer Edremit ve Havran'da 20 bine yakın zeytin ağacı vardır. Ağanın ölmeden önce vakfettiği zeytin ağaçları da hesaba katıldığında bu rakam 40 bine yaklaşmaktadır⁶⁹. Öte yandan 1821 yılında Ayvalık'tan Edremit'e uzanan sahada reayaya ait bir milyon zeytin ağacının bulunduğu hesaba katıldığında Edremit Körfezi'nde iki milyonun üzerinde zeytin ağacından bahsetmek mübalağa olmayacaktır. Diğer taraf-

⁶⁷ Ayvalık ve Yunda'ya dönen reayanın muhafazası için 100-150 civarı sekbana ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. BOA, HAT., nr. 901/39605; BŞS, nr. 1095/1, 26a.

⁶⁸ Bk. İlhan Pınar, "19. Yüzyılda Seyyahların İzinde Edremit'ten Ayvalık'a Yolculuklar", *Tarihin Kucağında Gömeç Sempozyumu*, İzmir 2002, s. 95-103.

⁶⁹ Serdar Genç, "Edremit'te Varlıklı Bir İdareci", *Uluslararası Kazdağları ve Edremit Sempozyumu Bildiriler ve Özetler*, (Ed. R. Efe-M. Öztürk-İ. Atalay), İzmir 2011, s. 312.



tan 1819 senesine kadar sadece Edremit, İstanbul'a yıllık 25 bin kantar zeytinyağı ile 3 bin kantar sabun göndermekle mükellefti⁷⁰. Bu rakamlar körfezdeki zeytin ağaçları ve zeytinyağı kapasitesi hakkında bir fikir vermesi açısından kayda değerdir.

İsyan esnasında ve sonrasında körfezdeki asayişin sağlanmasında birtakım sıkıntıların yaşanması yalnızca askeri ve sosyal bir problem değil aynı zamanda ekonomik yapıyı da ciddi manada etkileyen bir problem olmuştur. Çünkü isyanla birlikte Ayvalık ve Yundalı reayanın firar etmesi, asker taifesi ile körfezde türeyen eşkıyanın köylere, çiftliklere ve mengelere baskın yapıp reayayı katletmesi bir taraftan ziraatın aksamasına sebep olurken⁷¹ diğer taraftan zeytinyağı üretimini de olumsuz yönde etkilemiştir⁷². Zeytinli ve Araplar köyleri örneğinde olduğu üzere körfezdeki köyler gerek asker taifesinin gerekse eşkıya zümrelerinin saldırılarına maruz kalmış, bu saldırılarda zeytinyağı imal eden mengenciler ile buralarda çalışan ameleler ve sabuncu reyası katledilmiştir. Bu tespit körfezde asayişle ilgili problemlere vurgu yapmanın yanı sıra zeytinyağı imaliyle ilgili ciddi sorunlara da işaret etmesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Zira bahsi geçen saldırıların neticesinde zeytinyağı imal eden mengenerler kapanmaya başlamıştır. Mengenerlerin kapanmasını ilk bakışta sadece körfezdeki kasabaları ve zeytinyağı imalini etkileyen yerel bir problem olarak görmek mümkündür. Fakat meselenin körfezi aşan uzantıları söz konusudur. Çünkü mengenerlerin kapanmasının aynı zamanda İstanbul'a nakledilmekte olan zeytinyağı ve sabun miktarında bir düşüşe sebep olması işten bile değildir. Bunu göz önünde bulunduran devlet, mengene ve sabunhanelerin kapanmaması ve yerel yöneticilerin konuyla ilgili gerekli tedbirleri almaları hususunda çok kez ikazda bulunmuştur. Hatta bir adım daha öteye giderek herhangi bir köyde mengene veyahut sabunhanenin kapanması halinde bunların mirisinin öncelikle köy ahalisinden tahsil edileceği ve yörenin yerel yöneticilerinin de cezalandırılacağı tehdidiyle gözdağı vermeyi de ihmal etmemiştir⁷³.

İsyanın körfezdeki zeytinciliği baltalayan bir başka olumsuz yönü zeytin hasadı ile ilgilidir. Körfezde zeytinciliğin zirai yapı içerisinde başat bir yere sahip olması hasadın yereldeki emek imkânlarını aşmaktadır. Bu kapsamda körfezdeki zeytin hasadı, dışarıdan emek istihdamını zorunlu hale

⁷⁰ 1819 senesinden sonra zeytinyağında darlık meydana gelmesi sebebiyle Edremit'ten 12 bin kantar zeytinyağı ile 4 bin kantar sabun göndermesi uygun görülmüştür. EŞS, nr. 1248, 50b.

⁷¹ Ayvalık ve Yundalıların firar etmeleriyle ekili arazilerin hasadı ciddi bir problem olmuştur. Bu sebeple civar kazalardan amele temin edilip hasadın bir an önce gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Bu kapsamda mahsulün yarısı hasadı yapan amelelerin kalan yarısı da devletin olacaktır. BOA, HAT., nr. 858/38309 A-B.

⁷² Zeytinli köyüne yapılan baskında mengene ve sabuncu reayadan bazısı katledilmiş ve mülkleri yağmalanmıştır.

⁷³ EŞS, nr. 1249, 3b, 6a-b.



getirmiştir. Zeytin hasadı sebebiyle başta Edremit havalisi olmak üzere körfeze emek göçü gerçekleştiği tespit edilmiştir. Burada bu demografik hareketliliğin detaylarına girmekten ziyade isyan döneminde ırgatların karşılaştıkları sıkıntılara odaklanmak yerinde olacaktır. 1822 yılında kaosun körfezde kol gezdiği bir ortamda yerel yönetimdeki birtakım zafiyetin de etkisiyle olsa gerek zeytinlik sahibi olan ağa ve bezirgânlar Keşan köylerinden Edremit civarına zeytin toplamak üzere gelen reayanın ücretlerini ödemişlerdir. Bunun daha vahimi ırgatlardan bazısının da sebepsizce katledilmeleridir. Ağa ve bezirgânların keyfi tutum ve davranışları bunlarla sınırlı kalmamıştır. Zeytin hasadı tamamlandığı halde ırgatların memleketlerine dönmelerine izin vermeyerek cebren istihdam etmeye devam etmişlerdir⁷⁴. Tüm bunlar Ayvalık'taki isyanın Edremit Körfezi'ndeki zeytincilik üzerindeki etkilerini ve isyanın şimdiye dek irdelenmeyen bir yönünü ortaya koyması açısından son derece önem taşımaktadır⁷⁵. Zira bu dönemde Batı Anadolu'da tarımda ticarileşmenin bir neticesi olarak emek istihdamına dair çalışmalar mevcut olmasına rağmen⁷⁶ zeytinciliğin bir neticesi olarak Edremit Körfezine yönelik yaşanan bu mevsimlik göç üzerinde pek durulmamıştır⁷⁷.

İsyan sonrasındaki süreçte körfezdeki zeytinliklerle ilgili en dikkat çekiçi gelişme şüphesiz ki Osmanlı Devleti'nin asilerle ilgili almış olduğu fetva da gizlidir. Ayvalık ve Yunda reayasının isyanı sebebiyle devlet; asilerin katledilmesi, kadın ve çocuklarının esir edilmesi ve mallarının ganimet sayılmasının caiz olduğuna dair fetva almıştır⁷⁸. Bu fetva kapsamında isyanı bastırmak üzere Ayvalık'a giren Tavaslızâde Osman Ağa'nın maiyetindeki asker ve zeybekler buradaki ağaçları kesip bir kısım binaları yakmışlardır. Yunda adasında da benzer tahribat meydana gelmiş ve binalar ile ekili araziler büyük ölçüde zarar görmüştür. Zira isyandan sonra zeytin ağaçları kayıt altına alınırken kasabalardaki evlerin avlu ve bahçelerinde dahi zeytin ağaçlarının bulunduğu dair izlerin mevcudiyeti Osmanlı kuvvetlerinin kasabadaki zeytin ağaçlarının bir kısmını tahrip ettiklerini doğrulamaktadır.

⁷⁴ EŞS, nr. 1248, 7a.

⁷⁵ Sakız adasında da isyanın adadaki zirai yapıya zarar vermiş ve adada üretimi durmuştur. Ayrıca hayvancılık da ciddi ölçüde zarar görmüştür. Yaşar, *age.*, s. 175-178.

⁷⁶ Bu husus için bk. Reşat Kasaba, "Batı Anadolu'da Göçmen Emeği (1750-1850), Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım, (Çev. Zeynep Altıok), (Ed. Ç. Keyder-F. Tabak), İstanbul 1998, s. 119-127.

⁷⁷ Körfezdeki bu mevsimlik nüfus hareketliliğine dair kısa bir değerlendirme için bk. Serdar Genç, "XIX. Yüzyılın İlk Yansında Edremit'te Yabancılar", *Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık Armağanı*, (Ed. A. Şimşirgil-M. Uluskan-U. Demir vd.), İstanbul 2013, s. 367-368.

⁷⁸ EŞS, nr. 1249, 70a-b.



Ayvalık ve Yunda'daki bu tahribattan diğer binalar gibi mengenerler de etkilenmiş ve isyan sonrası çalışamaz hale gelmişlerdir⁷⁹. Zira isyan öncesinde Ayvalık ve civarındaki zeytin ağaçları, mengenerler ve sabunhanelerle ilgili elde kesin bir rakam olmamakla birlikte Yorgo Sakkari, kasabada 100 civarında mengene bulunduğunu ifade etmektedir⁸⁰. Kasabadaki bu mengenerlerin zarar görmesi zeytinyağı üretiminde bazı problemleri ve üretim kapasitesinde düşüşü de beraberinde getirmiş olmalıdır.

İsyanın bastırılmasından sonraki süreçte asi, firari, esir ya da katledilmiş olan Ayvalık ve Yundalı reayanın zeytinlik, bağ, tarla, çiftlik, ev ve tuzlalarına devlet tarafından el konulmuştur. Bu kapsamda mübaşir ve yazıcılar görevlendirilerek el konulan emlak, defterlere kaydedilmiştir ki bu işlemler 1821 yılı sonuna değin devam etmiştir⁸¹. El konulan bu zeytinlikler ve ekili arazilerin kıymetinin 20 bin kese akçe olduğu belirtilmiştir⁸².

Devlet tarafından el konulan emlakın ekseriyetle Ayvalık ve Yunda ile Ayazmend, Edremit, Kemer kaza ve köylerinde olduğu tespit edilmiştir. Ancak yoğunluk Ayvalık, Küçükköy, Ayazmend ve köyleri ile Emrudovası'nda olmuştur⁸³. Edremit ve Kemer kazalarının bazı köylerinde özellikle de Yundalı reayanın zeytin bahçelerinin bulunduğu anlaşılmakta olup 1822 yılında Yundalı reayanın Kemer Edremit'te bulunan 2070 zeytin ağacı ile 527 zeytin fidanından 316,5 desti yağ elde edilmiştir⁸⁴. Buna ilaveten Çandarlı ve Bergama civarında da bir miktar emlak miriye alınmıştır⁸⁵.

Devlet tarafından el konulan mülkler arasında en büyük kalemi şüphesiz ki zeytinlikler oluşturmuştur. Bu kapsamda bir milyonu aşan zeytin ağacına el konulmuştur. 1821 yılındaki devir işlemleri sırasında tayin edilen memur vasıtasıyla tahrir işlemlerine başlanmış ve zeytinlikler mevkileriyle birlikte kayıt altına alınmıştır. Fakat bir milyonu aşan zeytin ağaçlarının konumları belirtilmiş olmasına rağmen her bir zeytin ağacının tek tek sayılmaktan ziyade tahminen yazılmış olması akla yatkın görünmektedir ki bu zeytinliklerden elde edilecek zeytinyağı da tahminen belirlenmiştir. Bu kayıtlarda zeytin ağaçları kebir ve fidan olmak üzere iki şekilde yer almıştır. Mukayese edildiğinde el konulan zeytinliklerdeki ağaçların ekseriyetle ke-

⁷⁹ Mengenerlerin harap durumda olması sebebiyle zeytinliklerin voyvodalara iltizama verilme suretiyle işletilmesi uygun görülmüştür. Kütükoğlu, "agm.", s. 143; Ahmed Cevdet Paşa, s. 285.

⁸⁰ Hıfzı Erim, Ayvalık Tarihi adlı kitabında Yorgo Sakkari'den yaptığı alıntıda bu rakamlara yer vermektedir. Ayrıca Ayvalık'ta 40 sabunhane bulunduğu ve şehrin 1820 yılındaki nüfusunun 40 bin civarında olduğu belirtilmiştir. Hıfzı Erim (Der. Yazan), *Ayvalık Tarihi*, Ankara 1948, s. 27.

⁸¹ Ayvalık ve civarında sabık cizye muhasebecisi Mehmed Said görevlendirilmiştir. BOA, *Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Darphâne-i Âmire Kalemi Defterleri* (D.BŞM.DRB.d.), nr. 16687, s. 37; Kütükoğlu, "agm.", 61 numaralı dipnot.

⁸² BOA, *HAT*, nr. 940/40603.

⁸³ BOA, Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD), nr. 8335.

⁸⁴ BŞS, nr. 1095/1, 19a.

⁸⁵ Bergama'da miriye alınan emlak Bergamalı olup Ayvalık'a firar eden bir reaya aittir. BOA, *MAD*, nr. 8335, s. 80-87.



bir denilen nispeten daha yaşlı zeytin ağaçlarından meydana geldiği anlaşılmıştır. Zira fidan olarak kaydedilen zeytin ağaçları 40 bin civarındadır ki bu rakam el konulan zeytin ağaçlarının %4'ü civarındadır⁸⁶. Miriye alınan bu zeytin ağaçlarından yaklaşık 850 bin kıyye zeytinyağı elde edileceği tahmin edilmiştir ki bu rakam Y. Sakkari'nin Ayvalık'ın yıllık zeytinyağı kapasitesi olarak verdiği bir milyon kıyyeye oldukça yakındır⁸⁷. Ayvalık'taki müsadere işlemleri bir benzeri Girit'te de yaşanmış ve bu kapsamda Resmo'da 10 bin zeytin ağacı müsadere edilmiştir⁸⁸. Aslında bu karşılaştırma dahi Ayvalık ve civarındaki zeytin ağaçlarının kesâfetini göstermesi açısından kayda değerdir.

Burada değinilmesi gereken bir başka husus zeytin bahçeleri ile tarla ve bağlarda sundurma olarak bahsi geçen yapılara rastlanmıştır. Bunların zeytinliklerin işlenmesinde kullanılan alet edevatla zeytin hasadında kullanılan malzemelerin konulduğu üstü kapalı yanları açık basit yapılar olarak görmek mümkündür⁸⁹.

Firari Ayvalık ve Yundalı reaya memleketlerine dönmeleri için af edilmiş olmalarına rağmen, bu af zeytinlikleri kapsamamıştır. Bu sebeple 1824 yılından itibaren dönmeye başlayan reayaya yukarıda belirtildiği üzere bir takım muafiyetler tanınmak suretiyle kolaylık sağlanmakla birlikte zeytin ağaçları hemen iade edilmemiştir. Buna karşılık Ayvalık ve Yunda'ya dönen reayanın hasat vaktinde zeytin toplamak üzere ücret karşılığında istihdam edilmeleri ve dışarıdan amele getirilmemesi yönünde bir karar verilmiştir⁹⁰. Devletin bu yöndeki tasarrufu aslında zeytin toplayacak amele/ırgat hususunda bazı sıkıntıların olduğuna bir işaret olarak değerlendirilebilir. Zira zeytin ağaçlarının iade süreci 1831 yılı sonunda başlamıştır. Benzer süreci yaşayan Girit adasındaki Resmo'da müsadere edilen malların iadesine 1830 yılında başlanmıştır⁹¹. Bu kapsamda miriye alınan zeytin ağaçlarının Mukataa hazinesindeki⁹² defterler doğrultusunda sahiplerine

⁸⁶ El konulan toplam zeytin ağacının sayısı bir milyon civarında olup bunun yaklaşık 40 bini fidan olarak kayıtlıdır. Ayrıntılar için bk. BOA, *D.BŞM.DRB.d.*, nr. 16687.

⁸⁷ BOA, *D.BŞM.DRB.d.*, nr. 16687, s. 37-38; Kütükoğlu, "agm.", s. 143; Erim, *age.*, s. 27.

⁸⁸ A. Nühket Adıyeye-Nuri Adıyeye, "Yunan Ayaklanması Sırasında Girit Resmo'da Müsadere ve Müzayedelere Dair Bir İnceleme", *Kebikeç*, Sayı: 32 (2011), s. 152.

⁸⁹ Sundurma; öñü açık çatı altı, hayvanların barınması için alât edevat konulan üstü örtülü ve öñü açık mahal. Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, Dersaadet 1317, s. 842-843.

⁹⁰ BŞS, nr. 1095/1, 26a.

⁹¹ İade süreci oldukça geniş bir zamana yayılmış olmakla birlikte 1856 yılına kadar iadelerle ilgili problemler devam etmiştir. Adıyeye-Adıyeye, "agm.", s. 142, 158.

⁹² III. Selim döneminde İrad-ı Cedid Hazinesinin kurulması ile Osmanlı Devleti tek hazine sisteminden çoklu hazine sistemine geçmiştir. Bu hazine 1807 yılına kadar devam etmiştir. İrad-ı Cedid Hazinesinin ortadan kalkmasıyla aynı fonksiyonu görmek üzere 1827'de Mukataat Hazinesi kurulmuştur. Amaç, mâlikâne sahiplerine ödenmekte olan faizi azaltıp mukataa sektörü üzerinde devletin kontrolünü artırmaktır. 1826'da Kapıkulu Ocaklarının kaldırılmasıyla Hazine-i Âmirie önemini yitirince Asâkir-i Mansûre ordusunun finansmanı yeni kurulmuş olan Mukataat Hazinesi'nden karşılanması planlanmıştır. Bk. Mehmet Genç, "Mukataa", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 129-131; Erol Özvar, "Osmanlılar Malî Yapı", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s. 522.



iade edilmesi planlanmış ve müsadereye tabi olan reayaya başvuru için iki yıl süre tanınmıştır. Fakat iki yılın sonunda reayanın kendisi ya da sahih evlatları ortaya çıkmazsa müsadere edilmiş olan zeytin bahçeleri tamamen devlet hazinesine devredilmiş sayılacaktır⁹³. Dolayısıyla iade sürecinin yaklaşık 1834 yılına kadar devam etmiş olması mümkündür.

Zeytinliklerin sahiplerine iade sürecinde de bir tahrir defteri tutulduğu anlaşılmaktadır. Fakat ilk tahrirler arasında bazı farklılıkların olduğu hemen dikkat çekmektedir ki bu farklılıklar merkezin de gözünden kaçmamıştır. Çünkü zeytin ağaçları, arazi ve tuzlalarla ilgili noksanlıklar söz konusudur. Bu noksanlık zeytinliklerde yüz bin seksen altı adet zeytin ağacı olarak belirtilmiştir⁹⁴ ki bu toplam miktarın yaklaşık %10'una tekabül etmektedir. İki tahrir arasındaki bu farklılıkların birtakım sebepleri vardır. Bunların ilkinin tahrir memurundan kaynaklandığı iddia edilmektedir. Buradaki iddia, önceki tahrir memurunun zeytin ağaçlarının sayısını yazarken tahmini bir rakam yazdığı yönündedir ki defterdeki birtakım hesap hataları da bu iddiayı kuvvetlendirmektedir. Öte yandan aradan geçen süre zarfında körfezde birkaç defa yangın yaşanması sebebiyle bir kısım zeytin ağacının bu yangınlarda zarar gördüğü ve bir kısmının da kuruduğu belirtilmektedir. Ağaçların kuruması; hava şartları, bakımsızlık ya da hastalıkla açıklanabilir. Ancak bunlar arasında zeytinliklere gerekli bakımın yapılmaması akla daha yakın gelmektedir. Zira bu zeytin ağaçlarından bazılarının civar köylerdeki ahali tarafından odun olarak kesilmesi de bunu doğrular niteliktedir⁹⁵. Dolayısıyla zeytin sayısının azalmasındaki etkenleri yangın, bakımsızlık ve gerekli özenin gösterilmemesi olarak sıralamak mümkündür.

Devlet, zeytin bahçelerini iade karşılığında sahiplerinden bazı yükümlülükleri de yerine getirmesini istemiştir. Buna göre geri dönen reayanın öncelikli olarak cizye kâğıdı alıp yeniden reaya statüsünü kabul etmesi gerekmektedir. Ayrıca zeytinliklerden şimdiye kadar alınan *kulluk*⁹⁶ adlı vergi kaldırılmış⁹⁷ bunun yerine zeytinyağının öşrü olarak her on destiden bir desti zeytinyağının aynî olarak Mukataa Hazinesine alınması uygun görülmüştür. Öşürden sonra zeytinyağının kalan kısmı sahipleri tarafından İstanbul'a ulaştırılıp rayiç fiyat üzerinden satılacaktır. Böylece devlet, isyan

⁹³ EŞS, nr. 1251, 66a.

⁹⁴ Defterde bir yük seksen altı adet olarak belirtilmiş olup yüz bin seksen adet zeytin ağacına tekabül etmektedir. Yük, yüz bin akça yerine kullanılan bir mali terimdir. Bk. M. Zeki Pakalın, *age.*, III, s. 639.

⁹⁵ BOA, *MAD*, nr. 8335, s. 166.

⁹⁶ Çift, iki öküz tarafından sürülebilen ziraat sahaları için kullanılan bir terim olup 60 ila 150 dönüm arasında bir araziyi ifade etmektedir. Bu türden bir araziyi işleyen çiftçinin ödediği vergi, kulluk akçesi olarak bahsi geçen çift resmidir. F. Emecen gayrimüslim çiftçilerden çift resmi yerine ispençe adlı bir verginin alındığından bahsetmekle birlikte Trakya ve Batı Anadolu sancaklarından bazısında çift resmi alındığına dair kayıtların olduğunu ifade etmektedir. Böylece bu hususun Ayrılık ve civarı için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Feridun Emecen, "Çift Resmi", *DİA*, VIII, s. 309.

⁹⁷ "... şimdiye kadar kulluk tabiri ile alına gelen rüsumât terk ile ..." EŞS, nr. 1251, 66a.



öncesinde olduğu üzere Ayvalık ve çevresinde elde edilen zeytinyağının İstanbul haricinde başka bir yere satılmasını yasaklamıştır. Zira her kim İstanbul dışında bir yere zeytinyağı kaçırmış ya da yitirmişse devlet tarafından zeytin bahçelerine el konulacağı da belirtilmiştir⁹⁸.

Ayrıca bu zeytin bahçeleri reayaya terk edilirken reayanın Mukataa Hazinesine ödemesi gerekli bir bedel de söz konusudur. Bu bedel 3 bin kese akçe olup iki yıl içinde taksitle ödenmesi planlanmıştır. Bu plana göre; 1832 Mayıs başında ilk taksit toplam miktarın 1/3'ü, 1833 Mayıs başında ise ikinci taksit olarak 2/3'ü ödenecektir⁹⁹.

İsyandan 10 yıl sonra, 1831 senesinde, Ayvalık ve Yunda adasında hayatın yavaş yavaş normale dönmeye başladığının en mühim kanıtı II. Mahmud'un isyan sonrasında müsadere edilerek devlet hazinesine alınan zeytin bahçelerini yeniden eski sahiplerine iade etmesidir¹⁰⁰. Devletin bazı şartların yerine getirilmesi karşılığında Ayvalıklı Rumlara böyle bir "ihsende" bulunmasının birtakım sebepleri olmalıdır. Padişahın konu ile ilgili emri incelendiğinde burada üretilen zeytinyağının İstanbul'un ihtiyacının karşılanması hususunda oldukça önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Devlet, bu zeytinlikleri miriye alıp işletme hususunda bazı sıkıntılar yaşamış olmakla birlikte zeytinliklerin iadesiyle Ayvalık ve Yundalılar birtakım bağlayıcılığı da kabul etmişlerdir. Böylece devlet Ayvalık gibi önemli bir zeytinyağı üretim sahasından hem daha faal olarak yararlanmış hem üretimi arttırmış hem de İstanbul'un zeytinyağı ihtiyacını büyük ölçüde teminat altına almıştır.

SONUÇ

Netice itibarıyla Mora'da başlayan ardından Sakız, Girit, Sisam gibi adalara ve Batı Anadolu şehirlerine sıçrayan isyanın ciddi siyasi ve askeri sonuçları olmakla birlikte göz ardı edilen sosyal ve ekonomik sonuçlar üzerine bölgesel çalışmalar yapılmaya ihtiyaç vardır. Bu kapsamda Mora başta olmak üzere adalar ve Batı Anadolu'da isyan sonrasında oluşan sosyo-ekonomik koşullar ve normale dönüş süreci ayrıntılı olarak ele alınmalıdır.

Mora'da başlayan bu isyandan etkilenen yerler arasında Edremit Körfezi gelmektedir. Körfezde isyan 1821 yılı ortalarına gelindiğinde bastırılmış olmasına rağmen isyanın etkileri ve normalleşme süreci uzun yıllar devam etmiştir. Bunda asayişin sağlanmasında ciddi sıkıntıların yaşanmış olması

⁹⁸ EŞS, nr. 1251, 66a.

⁹⁹ Tarlalardan elde edilen mahsul için ise 1/8 oranında öşür alınacaktır. Ayrıca zeytin ve diğer mahsullerin öşürünü toplamak ve diğer hususlar için gelen voyvodanın 1000 kuruş tutarındaki maaşı ile yanındaki hizmetlilerinin aylık ve mutfak masrafları da reaya tarafından karşılanacaktır. EŞS, nr. 1251, 66a.

¹⁰⁰ EŞS, nr. 1251, 66a.



nun payı yadsınamaz. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması arifesinde meydana gelen bu isyanda taşradaki kuvvetler ve Müslüman ahalinin desteğiyle askeri çözümler bulunmaya çalışılmış olmakla birlikte korsan teknelerinin Batı Anadolu kasaba ve köylerini tacize devam etmesi, Müslüman ahalinin kendi can, mal ve ırz güvenliğini sağlama refleksi ve ganimetten pay alma düşüncesi gibi sebepler körfezde birtakım kontrolsüz güçlerin kol gezmesine zemin hazırlamıştır. Bölgedeki yerel idareciler düzenin sağlanmasında askerî ve idarî bakımdan yetersiz kalmıştır.

İsyan bastırılmış olmasına rağmen asayiş problemlerinin devam etmesi zeytinyağı üretimini ciddi olarak etkilemiştir. Bunun yanında çoğunluğu Ayvalık-Ayazmend sahasında olmak üzere reyanın tasarrufunda olan bir milyon civarında zeytin ağacına devlet tarafından el konulmakla birlikte bu zeytinliklerin bakımı, işletilmesi ve zeytinyağı üretimi hususunda birtakım sıkıntılar yaşanmıştır. Devlet, isyandan on yıl sonra bazı muafiyet ve şartlarla körfezdeki zeytin ağaçlarını sahiplerine iade ederek isyan öncesinde olduğu üzere körfezin İstanbul'un zeytinyağı ihtiyacını sağlamadaki rolünü devam ettirmeye yönelik bir teşebbüste bulunmuştur. Nihayetinde körfezdeki isyanın buradaki sosyo-ekonomik dinamiklerin ana unsurlarından olan zeytinciliği önemli ölçüde baltaladığı anlaşılmaktadır.



KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- BOA, Bâb-ı Defterî BaşMuhâsebe Darphâne-i Âmire Kalemî Defterleri (D.BŞM.DRB.d.), nr. 16687.
- BOA, Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD), nr. 8335.
- BOA, Mühimme Defterleri, nr. 239.
- BOA, *Nüfus Defterleri* (NFS.d.), nr. 1354.
- BOA, *Cevdet Dahiliye*, nr. 8136.
- BOA, *Cevdet Maliye*, nr. 1305, 15559.
- BOA, *Hatt-ı Hümmâyûn Tasnifi* (HAT), nr. 916/39949-C; 858/3830 A-B; 901/39605; 940/40600, 40603; 943/40679, 40679-C.
- Burhaniye Şer'iyeye Sicilleri*, (BŞS), nr. 1095/A, 1095/1, 1096.
- Edremit Şer'iyeye Sicilleri* (EŞS), nr. 1248, 1249, 1250, 1251.

Kaynak Eser, Kitap ve Makaleler

- A.Nühket Adıyeke-Nuri Adıyeke, "Yunan Ayaklanması Sırasında Girit Resmo'da Müsadere ve Müzayedelere Dair Bir İnceleme", *Kebikeç*, Sayı: 32 (2011), s. 137-168.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, XI, 1858.
- Arıkan, Zeki, "1821 Ayvalık İsyanı", *Belleten*, LII/203, (1988), s. 571-601.
- _____, "Gömeç Kasabasının Tarihsel Gelişimi", *Tarihin Kucağında Gömeç Sempozyumu*, İzmir 2002, s. 17-27.
- Arundell, F. V. J., *Discoveries in Asia Minor*, II, London 1834.
- Erim, Hıfzı (Der. Yazan), *Ayvalık Tarihi*, Ankara 1948.
- Genç, Serdar, "Edremit'te Varlıklı Bir İdareci", *Uluslararası Kazdağları ve Edremit Sempozyumu Bildiriler ve Özetler*, (ed. R. Efe-M. Öztürk-İ. Atalay), İzmir 2011, s. 309-316.
- _____, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Edremit'te Yabancılar", *Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık Armağanı*, (Ed. A. Şimşirgil-M. Uluskan-U. Demir vd.), İstanbul 2013, s. 358-379.
- Kartal, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1995.
- Kütükoğlu, Mübahat S., "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri*, Ankara 1986, s. 133-159.
- Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'anüvîs Es'ad Efendi Tarihi*, (Haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II-III, İstanbul 1993.
- Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, (Haz. Ziya Yılmaz), II, İstanbul 2008.
- Turner, William, *Journal of a Tour In The Levant*, Vol. III, London 1820.
- Yaşar, Filiz, *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Sakız Adası*, Ankara 2005.
- _____, "Yunan İsyanında Osmanlı'nın Rumeli'de ve Anadolu'da Aldığı Güvenlik Önlemleri: Tedâbir-i Osmâniyye", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXXII/2 (2015), s. 277-297.
- Yılmaz, Fikret, "16. Yüzyılda Tarımsal Yapılarda Değişim, Akdeniz Mutfağı ve Yağ Kullanımı", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı: 10 (Bahar 2010), s. 23-42.

